

**«ԱՅԼԵՎՍ ԵՐԲԵՔ.
ԳԱՅԱՍՏԱՆՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ ՉՈՒՆԻ ՊԱՐՏՎԵԼՈՒ
ԵՎ ՈՉ ՄԻ ՊԱՏԵՐԱԶՍՈՒՄ»**

**«НИКОГДА БОЛЕЕ.
АРМЕНИИ НЕ ДАНО ПРОИГРАТЬ НИ В ОДНОЙ ВОЙНЕ»**

**«NEVER AGAIN.
ARMENIA CANNOT AFFORD TO LOSE ANY WAR»**

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՄՅԱԿԸ

25-ЛЕТИЕ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

THE 25TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱԿ

Լույս է տեսնում 1995 թվականից տարին չորս անգամ

3 (89). 2016

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Քոթանջյան Հ. Ս.
 քաղաքական գիտությունների
 դոկտոր (Ռ-Դ), պրոֆեսոր,
 Ռ-Դ Ռազմական գիտությունների
 ակադեմիայի ընտրված
 իսկական անդամ,
 հակահարեկչության գծով
 գիտնական-փորձագետ (ԱՄՆ)
 (մախազահ)

Զիլինգարյան Գ. Ս.
 (գլխավոր խմբագիր)

Ալեքսանյան Ա. Ջ.

Այդինյան Ռ. Ա.

Այվազյան Լ. Գ.

Ապրիամով Է. Ա.

Ավետիսյան Վ. Ն.

Գավթյան Ա. Մ.

Իսախանյան Մ. Ռ.

Խաչատրյան Կ. Ա.

Խաչատրյան Տ. Վ.

Խաչատուրով Յու. Գ.

Ղահրամանյան Ա. Բ.

Մարգարյան Վ. Հ.

Մարտիրոսով Լ. Ա.

Յալանուզյան Ա. Կ.

(գլխ. խմբագրի տեղակալ)

Յուլյան Ն. Ի.

Նազարյան Ա. Ս.

Շահնազարյան Թ. Ն.

Շիրինյան Մ. Ա.

Պողոսյան Բ. Պ.

Մարգարյան Վ. Ռ.

Սեդրակյան Ս. Գ.

Վարդանյան Ա. Գ.

Տեր-Գրիգորյանց Ն. Գ.

Տոնոյան Գ. Է.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ 25-ԱՍՅԱԿԸ

Հ. Ս. Քոթանջյան, Հայաստանի անկախության
 25-ամյակը. հայկական պետականության պահ-
 պանման և կայուն զարգացման ապահովման
 նպատակով Ղարաբաղում պատերազմի զսպման
 ռազմավարության նկատմամբ մորամոծական
 մոտեցումներ 9

Ն. Հ. Հովհաննիսյան, Հայաստանի Հանրապե-
 տությունը կայացած արդիական պետություն է և
 միջազգային հանրության լիիրավ անդամ 18

Ա. Բ. Չարսարյան, ՀՀ արտաքին քաղաքակա-
 նության ձեռքբերումներն ու մարտահրավերները . . 29

Թ. Ն. Մանասերյան, ՀՀ տնտեսական զարգաց-
 ման առանձնահատկությունները և հեռանկար-
 ները 37

Գ. Ա. Պողոսյան, Պետականության գաղափա-
 րի հասարակական ընկալումը ՀՀ-ում 55

Պ. Ա. Չոբանյան, Արցախում հայոց պետակա-
 նության ավանդույթները և դրանց դերը ԼՂՀ
 կազմավորման գործում 65

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. Գ. Դավթյան, Ա. Գ. Իսրայիլյան, Ռուսաստա-
 նի և Թուրքիայի հարաբերությունները էներգետիկ
 ոլորտում նրանց վարած քաղաքականության
 համատեքստում 74

ԿԻԲԵՌԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Հ. Ներզեթյան, Կիբեռզայումը որպես կիբեռ-
 անվտանգության ապահովման կարևոր գործիք . . . 87

ԷՆԵՐԳԵՏԻԿ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. Ա. Սարգսյան, Ա. Գ. Հովսեփյան, Վտանգավոր հետևանքների կանխումը
ՋՋԷՌ-440/270 ռեակտորի ճնշման փոխհատուցիչը և առաջին կոնտուրը միաց-
նող խողովակաշարի վթարման դեպքում 95

ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Հ. Մ. Գրիգորյան, Մարդասիրական իրավունքի միջազգային նորմերի լուրջ
խախտում և պատերազմական հանցագործություն հասկացությունների հարաբե-
րակցությունը 102

ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Մ. Շահվերդյան, Ֆեյսբուք սոցիալական ցանցում ՀՀ ռազմական տեղե-
կույթի և բանակային քեմաներով նյութերի տարածման հարցի շուրջ 112

ՈԱԶՄԱԿԱՆ ԲԺՇԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. Գ. Գալստյան, Մ. Վ. Սարգսյան, Թ. Թ. Մարոյան, Նեյրոցիրկուլյատոր
ասպենիայով հիվանդների տագնապախռովության վիճակի հետազոտություն 118

ՈԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ ՆՈՐՈՒՅԹՆԵՐ 124

ՈԱԶՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Դ. Ա. Չիլինգարյան, Ա. Ա. Մարտիրոսյան, Լ. Հ. Պապիկյան, Զ. Վ. Փիրոյան,
Համարի բառարան 126

ԳԻՏԱԽՈՐՀՐԳԱՏՎԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳ

- Ռ. Վ. Աղուզումցյան*, հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, պրոֆեսոր,
Ն. Հ. Առաքելյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
- Լ. Ս. Արզումանյան*, բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
Գ. Ե. Բաղդասարյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
- Ս. Ա. Գալստյան*, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Ս. Գ. Գալստյան, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Հ. Ա. Գևորգյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
- Կ. Ս. Դանիելյան*, կենսաբանական գիտությունների թեկնածու,
աշխարհագրական գիտությունների դոկտոր,
- Բ. Ն. Հարությունյան*, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Վ. Մ. Հարությունյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
Հ. Հ. Մաթևոսյան, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
Ա. Հ. Մանթաշյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
- Մ. Մ. Մարգարյան*, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Է. Գ. Մինասյան, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Մ. Մ. Միրիջանյան, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Կ. Ս. Մոսոյան, տեխնիկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Յու. Ս. Չիլինգարյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
- Հ. Յ. Սալադյան*, աշխարհագրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
Ռ. Ա. Սաֆրաստյան, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս,
Ա. Հ. Միմոնյան, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
Հ. Ս. Միսակյան, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

**ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՆՈՐՄԵՐԻ
ԼՈՒՐՋ ԽԱՒՏՈՒՄ ԵՎ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱՔԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ**

*Հ. Մ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ, արդարադատության գնդապետ, իրավաբանական
գիտությունների թեկնածու, ՌԴ ՊՆ Ռազմական համալսարանի
քրեագիտության ամբիոնի ղոկտորանտ*

Սկզբնական շրջանում «պատերազմական հանցագործություն» ու «լուրջ խախտում» հասկացությունները միջազգային իրավունքում ունեին տարբեր իմաստներ: Սակայն «լուրջ խախտում» տերմինի նշանակության զարգացմանը զուգընթաց դրանց միջև տարբերությունը հետզհետե վերանում է: Որպեսզի հասկանանք, թե ինչպես է «լուրջ խախտում» հասկացությունը աստիճանաբար նույնանում «պատերազմական հանցագործություն» հասկացության հետ, անհրաժեշտ է կատարել դրանց համեմատական վերլուծություն, որովհետև ժնկյան կոնվենցիաների տեքստերից այդ հասկացությունների հարաբերակցությունը հնարավոր չէ պարզել:

Առաջին անգամ «պատերազմական հանցագործություն» տերմինը միջազգային իրավունքում գործածվել է Վերսալյան պայմանագրի (1919 թ.) 228-րդ հոդվածում, բայց՝ առանց բովանդակության սահմանման:

Մինչ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի սկսվելը միջազգային իրավունքում արդեն կար գինված հակամարտություններում* գործելու վարքականոն: Այդ ժամանակ պատերազմական հանցագործություն ասելով հասկանում էին այն արարքները կամ բացթողումները, որոնք խախտում էին միջազգային մարդասիրական իրավունքն ու միջազգային քրեական իրավունքով որակվում էին որպես քրեական արարք:

Եվ միայն երկրորդ համաշխարհային պատերազմի (1939–1945 թթ.) ավարտից հետո՝ 1945 թ. օգոստոսի 8-ին հաստատված Նյու Ջրեքերգյան միջազգային ռազմական տրիբունալի Կանոնադրության 6-րդ հոդվածով Տրի-

* Միջազգային և ոչ միջազգային զինված հակամարտությունների վերաբերյալ միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի մասին ավելի հանգամանորեն տես հեղինակի «Միջազգային իրավաբանական պրակտիկայում զինված հակամարտությունների մեկնաբանումը և դրանց համակարգման նկատմամբ մոտեցումները»: «ՀԲ», 2015, հմ. 3, «Զինված հակամարտության բնույթը և դրա նշանակությունը միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի կիրառման ծավալի որոշման համար»: «ՀԲ», 2015, հմ. 4, «Զինված հակամարտության կողմերի կատարած պատերազմական հանցագործությունների քննությանը խոչընդոտող գործոններ»: «ՀԲ», 2016, հմ. 1, «Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում Ադրբեջանի զինված ուժերի կատարած պատերազմական հանցագործությունների որակման որոշ պորթլեմներ»: «ՀԲ», 2016, հմ. 2 հոդվածները:— *Խնթ.*

բունալին հնարավորություն տրվեց դատապարտելու այն անձանց, որոնք ի շահ Առանցքի եվրոպական պետությունների կատարել էին պատերազմական հանցագործություններ, այն է՝ պատերազմի օրենքների կամ սովորույթների խախտումներ: Սակայն Կանոնադրության 6-րդ հոդվածում չէին տրվում ո՛չ պատերազմական հանցագործությունների սպառիչ ցանկը, ո՛չ այդ հասկացության բովանդակությունը:

1949 թ. Ժնևյան չորս կոնվենցիաներում առաջին անգամ մանրակրկիտ կերպով թվարկված են պատերազմական հանցագործությունները: Դրանցից յուրաքանչյուրը պարունակում է ռազմական գործողությունների վարման կանոնների ու միջոցների «լուրջ խախտումների» ցանկը, խախտումների, որոնք ներկայումս միջազգային իրավունքում միանշանակ կերպով գնահատվում են որպես պատերազմական հանցագործություններ:

Դիվանագիտական խորհրդաժողովի մասնակից նիդեռլանդական պատվիրակության առաջարկությամբ Ժնևյան կոնվենցիաներում առաջին անգամ հիշատակվում է նաև միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի «լուրջ խախտում» հասկացությունը¹: «Հանցագործություն» տերմինն օգտագործելու վերաբերյալ խորհրդային պատվիրակության առաջարկությունը մերժվեց, քանի որ տարբեր պետություններում հանցագործության սահմանումը տարբեր էր, իսկ Դիվանագիտական խորհրդաժողովն օժտված չէր միջազգային քրեական իրավունք ստեղծելու մանդատով²:

1949 թ. Ժնևյան կոնվենցիաների լուրջ խախտումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այդ փաստաթղթերը որպես իրավական նորմեր բավարար չափով մշակված չեն, որպեսզի օրենսգիրք ծառայեն, քանի որ դրանցում արտացոլված չեն. հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը, պատասխանատվության տեսակները (բացառությամբ կատարման և կատարելու իրամանի արձակման), պատասխանատվությունից ու պատժումից ազատող հանգամանքները, ընթացակարգի կանոնները և այլն: Քանի որ պատվիրակությունների միջև քրեական իրավունքի նման անհրաժեշտ դրույթների վերաբերյալ համաձայնություն չկար, որոշում ընդունվեց, որ դրանք «թողնված են ազգային օրենսդրությունը կիրառող դատավորների հայեցողությանը»³:

Միևնույն ժամանակ, լուրջ խախտումների համար Ժնևյան կոնվենցիաներով չէր նախատեսվում որևէ միջազգային քրեական պատասխանատվություն: Դեռ ավելին. լուրջ խախտումներ էին համարվում այդ Կոնվենցիաների պահանջների խախտումները, որոնք համարվում էին այնքան լուրջ, որ պե-

¹ Stu «Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949». Berne, Vol. II, Sec. B, P. 85; *Jean S. Pictet*. Commentary, IV, Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 1958, PP. 585–587:

² Stu «Final Record of the Diplomatic Conference...», Vol. II, Sec. A, PP. 100, 157, 177–178, 184, 349, 527, 645, 647, 673–674, 716, 718, 822; Vol. II, Sec. B, PP. 31–33, 85–87, 115–117, 132–133, 355–360, 363; *Jean S. Pictet*. Commentary, I, Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 1952, P. 371:

³ Stu «Final Record of the Diplomatic Conference...», Vol. II, Sec. B, P. 115:

տությունները համաձայնվեցին կիրառել ազգային քրեական օրենսդրությունը, հետախուզել կասկածյալներին և դատի տալ, կամ նրանց հանձնել այլ պետության՝ դատելու համար⁴: Ինչ վերաբերում է ժնկյան կոնվենցիաների այլ՝ ոչ լուրջ, խախտումներին, ներքին օրենսդրության պատժամիջոցների բնույթը մնում էր մասնակից պետությունների հայեցողությանը⁵:

Այսպիսով՝ սկզբնական շրջանում լուրջ խախտումների վերաբերյալ նորմերը դիտվում էին որպես ներքին օրենսդրության նորմերը գործարկելու և կիրառումն ապահովելու միջազգային պարտավորություն, վերաբերում էին իրավագործությանն ու դատավարությանը և կարգավորում էին այն հարցը, թե ինչպես միջազգային իրավունքի որոշակի խախտումների դեպքում ազգային օրենսդիր ու իրավապահ մարմինները պետք է ապահովեն արդարադատությունը:

1970-ական թվականների կեսերին պատերազմական հանցագործությունների և լուրջ խախտումների հարաբերակցությունը դարձել էր թեժ բանավեճի առարկա: Լրացուցիչ արձանագրությունների նախագծերին նվիրված դիվանագիտական խորհրդաժողովում որոշ պետություններ լուրջ խախտումները համարում էին պատերազմական հանցագործության կարգախմբերից մեկը⁶, մյուսները շեշտում էին դրանց միջև եղած տարբերությունը⁶: Ժնկյան կոնվենցիաների 1977 թ. 1-ին լրացուցիչ արձանագրությունը լուրջ խախտումների ռեժիմին տվեց որոշակի հիմնավորվածություն, սակայն դրան վերաբերող միջազգային պայմանագրային իրավունքը դեռ չի դարձել ինքնուրույն քրեական օրենսգիրք⁷:

1949 թ. ժնկյան կոնվենցիաների և 1977 թ. լրացուցիչ արձանագրությունների վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս եզրակացնելու, որ գոյություն ունեն պայմանագրային մարդասիրական իրավունքի նորմերի երկու տեսակ, որոնք միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի «լուրջ խախտումներ» են: Առաջինը այն լուրջ (ծանր) խախտումներն են (*grave*), որոնք կատարվում են միջազգային զինված հակամարտության համատեքստում և համընդհանուր իրավասությամբ պատերազմական հանցագործություններ են, իսկ երկրորդը այն լուրջ խախտումներն են (*serious*), որոնք ներառում են ինչպես առաջին տեսակի, այնպես էլ միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի այլ կոպիտ խախտումներ:

⁴ Տես *Michael Bothe*. The role of national law in the implementation of international humanitarian law. «Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles». The Hague, 1984, PP. 302–303, 305:

⁵ Ժնկյան չորս կոնվենցիաների համար ընդհանուր 3-րդ հոդվածը, ինչպես նաև, համապատասխանաբար, 49-րդ, 50-րդ, 129-րդ և 146-րդ հոդվածները, իսկ 1-ին արձանագրության 86-րդ (1), 89-րդ հոդվածները դա թողել են անփոփոխ:

⁶ Տես «Акты Дипломатической конференции по вопросу о подтверждении и развитии международного гуманитарного права, применяемого в период вооруженных конфликтов, Женева (1974–1977 гг.)», т. VI. Берн, 1978, сс. 297, 308, CDDH/SR.44, ч. 18, 81:

⁶ Տես նույն տեղում, հ. VI, էջ 308, CDDH/SR.44, մաս 85, և հ. IX, էջ 281–282, CDDH/II/SR.61, մաս 4–5:

⁷ Տես նույն տեղում, հ. IX, էջ 48–49, CDDH/II/SR.45, մաս 19, 23:

Ընդ որում, 1-ին լրացուցիչ արձանագրության 89-րդ հոդվածում նշվում է, որ Կոնվենցիայի կամ Արձանագրության լուրջ (*serious*) խախտումների դեպքում պետությունները պարտավորվում են միջոցներ ձեռնարկել ինչպես համատեղ, այնպես էլ անհատապես, ՄԱԿ-ի հետ համագործակցությամբ և ՄԱԿ-ի Կանոնադրությանը համապատասխան:

Թվում է, թե տվյալ դրույթը հնարավորություն է տալիս համարելու, որ այն լուրջ՝ *serious*, խախտումների դեպքում, որոնք լուրջ՝ *grave*, խախտումներ չեն, պետություններն ունեն համընդհանուր իրավասություն սահմանելու ոչ թե պարտավորություն, այլ իրավունք⁸: Սակայն եթե նույնիսկ պատերազմի ընթացքում կատարված որևէ դաժանություն ժնկյան կոնվենցիաների կամ 1-ին լրացուցիչ արձանագրության գործողությանը ենթակա չէ, այնուամենայնիվ, այն կարող է սովորության իրավունքով որակվել որպես պատերազմական հանցագործություն. նման հանցագործությունը սահմանվում է որպես «պատերազմի օրենքների ու սովորույթների խախտում» (հենց այդ ձևակերպումն էլ կիրառվել է Նյուռնբերգյան դատավարության ժամանակ):

Միջպետական հակամարտությունների առնչությամբ պետությունները համաձայնվել են, որ այդ հանցագործությունների շարքին են դասվում 1907 թ. Հաագայի կոնվենցիայի և դրան կից «Ցամաքային պատերազմի օրենքների և սովորույթների վերաբերյալ կանոնադրության» պահանջների խախտումները⁹: Նշենք, որ տարբեր խախտումների սահմանազատումը, դրանք լուրջ խախտումներ համարելը կամ չհամարելը հստակ կերպով սահմանված ու անվիճելի չեն: Ընդ որում, մեր կարծիքով, առավել լուրջ խախտումները նույնպես առաջ են բերում անհատական պատասխանատվություն¹⁰:

Հետագայում՝ 1979 թ., դիվանագիտական խորհրդածողովում առաջին անգամ առաջարկվեց «լուրջ խախտումները» սահմանել որպես պատերազմական հանցագործություններ¹¹, և ըստ այդմ 1-ին լրացուցիչ արձանագրության 85-րդ հոդվածի 5-րդ կետում կատարվեց համապատասխան փոփոխություն, որը պետություններին պարտավորեցնում էր ապահովել դրանք կատարած անձանց քրեական հետապնդումը՝ սահմանված կարգով¹²:

1-ին լրացուցիչ արձանագրության 86-րդ հոդվածով պատասխանատվություն մտցվեց նաև միջոցներ ձեռնարկելու պարտավորության արևայության դեպքում անգործության համար և պետի պատասխանատվությունը ենթակայի խախտումը կանխելու կամ կասեցնելու նպատակով գործնականում բոլոր հնարավոր միջոցները չկիրառելու դեպքում, եթե պետը գիտեր կամ պետք է իմանար խախտման մասին:

⁸ Stu *Ж.-М. Хенкертс, Л. Досвальд-Бек. Обычное международное гуманитарное право. Нормы, т. I. МККК, 2006, сс. 776–780:*

⁹ Stu *P. A. Адельханян. Военные преступления в современном праве. М., 2006, с. 38:*

¹⁰ Stu *C. P. Патнер. Категории военных преступлений. «Военные преступления. Это надо знать всем». Под ред. Ю. М. Колосова. М., 2001:*

¹¹ Stu «Акты Дипломатической конференции по вопросу...», т. X, с.130, CDDH/234/Rev.I, ч. 77:

¹² Stu նույն տեղում, հ. IX, էջ 46, CDDH//SR.45, մաս 11:

1993 թ. նախկին Հարավսլավիայի համար միջազգային քրեական տրիբունալի (ՀՄՔՏ) Կանոնադրության մեջ լուրջ խախտումները ներառվեցին 2-րդ հոդվածում, իսկ պատերազմական հանցագործությունները՝ 3-րդ, առանց նման տարանջատման պատճառների նշման: Դա հաստատում էր այն փաստը, որ լուրջ խախտումները դարձել են միջազգային հանցագործություն:

Միևնույն ժամանակ, Կանոնադրությունում չէին հիշատակվում այնպիսի կարևոր տարրեր, ինչպիսիք են պատասխանատվությունից ազատող սուբյեկտիվ կողմն ու հանգամանքները, և այդ բացը պետք է լրացվեր նախադեպային իրավունքով:

Այս մոտեցմամբ պատերազմական հանցագործությունների նյութական բովանդակությունը դառնում է ավելի անորոշ, քան լուրջ խախտումների պայմանագրային սահմանումը, ինչը վերջինիս տալիս է առավելություն¹³:

Ռուանդայի համար միջազգային քրեական տրիբունալի (ՌՄՔՏ) կանոնադրության 3-րդ հոդվածը առարկայական իրավասությանը վերագրեց այդ թվում նաև այն նորմերի լուրջ խախտումների ոչ սպառիչ ցանկը, որոնք ամրագրված են պատերազմի զոհերի պաշտպանության մասին 1949 թ. ժնկյան կոնվենցիաներում և ոչ միջազգային բնույթի զինված հակամարտությունների զոհերի պաշտպանությանը վերաբերող 1977 թ. 2-րդ լրացուցիչ արձանագրությունում:

Նման հանցակազմեր են ձևակերպված նաև Սիեռա Լեոնեի համար Հատուկ դատարանի Կանոնադրության 3-րդ հոդվածում և խառնակազմ դատարանների կանոնադրություններում:

Միջազգային քրեական դատարանի (ՄՔԴ) Հռոմի ստատուտում (1998 թ.) որպես պատերազմական հանցագործության կարգախմբերից մեկը թվարկվում են լուրջ խախտումները (սովորության իրավունքի համակարգից դուրս բերված, սակայն միջազգային սովորության իրավունքի հաշվառմամբ հիմնական պատերազմական հանցակազմերը ներառած): Ընդսմին Ստատուտի 8-րդ հոդվածում որպես պատերազմական հանցագործություն են որակվում «միջազգային զինված հակամարտություններում օրենքների և սովորույթների լուրջ խախտումները» և «ոչ միջազգային բնույթի զինված հակամարտություններում օրենքների և սովորույթների լուրջ խախտումները»¹⁴, սակայն միջազգային զինված հակամարտության դեպքում կիրառելի դրույթների մոտ կեսը չի տարածվում ներքին զինված հակամարտության դեպքերի վրա:

ՄՔԴ Հռոմի ստատուտի լուրջ խախտումներին վերաբերող 8(2)(a) և այլ պատերազմական հանցագործություններին վերաբերող 8(2)(b) հոդվածների համեմատությունը ցույց է տալիս, որ կան այնպիսի իրավիճակներ, որոնց նկատմամբ կիրառելի են ինչպես լուրջ խախտումների, այնպես էլ պատերազմական հանցագործությունների վերաբերյալ դրույթները: Օրինակ՝ ռազ-

¹³ Stu «Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction (Appeals Chamber)». The Prosecutor v. Duško Tadic. aka. Dule. Case No. IT-94-1-A, 2 October 1995, para 94; *ժ.-Մ. Հենկերս, Լ. Դոսվալդ-Քեկ*, Սշ. աշխ., էջ 729–730:

¹⁴ Stu «Римский статут МУС» (A/CONF.183/9) ([http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)):

մագերու կանխամտածված սպանություն հիշատակվում է հոդված 8(2)(a)(I)-ում, որը նույնական է գերի հանձնված կոմբատանտի սպանության պատերազմական հանցագործությանը՝ հոդված 8(2)(b)(VI):

Միևնույն ժամանակ, կան բազմաթիվ փաստացի իրավիճակներ, որոնք լուրջ խախտումներ են, բայց չեն համապատասխանում ՄՔԴ Հռոմի ստատուտում որևէ պատերազմական հանցագործության սահմանմանը: Օրինակ՝ հոդված 8(2)(b)(VIII)-ում նշված այնպիսի լուրջ խախտումը, ինչպիսին պատանդ վերցնելն է, տարբերվում է հոդված 8(2)(b)-ում թվարկված ցանկացած պատերազմական հանցագործությունից: ՄՔԴ դատախազը ներկայացրել է մեղադրանքներ, որոնք հիմնված էին այնպիսի լուրջ խախտումների սահմանման վրա, ինչպիսիք են կանխամտածված սպանությունը և անմարդկային վերաբերմունքը, որոնք ավելի էին համապատասխանում հանցանք համարված փաստերին, քան ՄՔԴ Հռոմի ստատուտի՝ պատերազմական հանցագործություններին վերաբերող ցանկացած այլ դրույթ¹⁵: Ըստ այդմ՝ վերլուծության հիման վրա կարող ենք ասել, որ սովորության միջազգային իրավունքը և ՄՔԴ Հռոմի ստատուտի իրավական դրույթները զգալի չափով համընկնում են, թեև վերջիններս երբեմն ավելի նեղ են, քան համապատասխան նյութական նորմերը¹⁶: Այդուհանդերձ, այն պետությունները, որոնք չեն վավերացրել ՄՔԴ Հռոմի ստատուտը, կարող են հայտարարել, թե նրա որոշ ենթադատական դրույթներ չեն արտացոլում սովորության իրավունքով որակված պատերազմական հանցագործությունները, հատկապես նրանք, որոնք քաղված են 1-ին լրացուցիչ արձանագրությունից:

Այսպիսով՝ նախկին Հարավսլավիայի ու Բուանդայի համար միջազգային տրիբունալների կանոնադրությունները և ՄՔԴ Հռոմի ստատուտը, որոնք միջազգային քրեական իրավունքի արդյունավետ գործիքներ են, հաստատում են, որ լուրջ խախտումներն այժմ արդեն ներառված են պատերազմական հանցագործության կարգախմբում:

Ներկայումս դիտվում է միջազգային և ոչ միջազգային հակամարտություններում կատարվող պատերազմական հանցագործություններին վերաբերող նորմերի փոխներդաշնակեցման ու միօրինակացման միտում, ինչն արտացոլվում է ժամանակակից կոդիֆիկացումներում: Միջազգային և ներքին բնույթի հակամարտությունների մերձեցման միտումը նախ արտահայտվել է նախկին ՀՄՔՏ պրակտիկայում¹⁷, իսկ ՄՔԴ Հռոմի ստատուտը միայն շարունակել է այդ ուղեգիծը: Միևնույն ժամանակ, միջազգային իրավական դոկտրինում արտահայտված է մեկ այլ կարծիք. «միջազգային և ոչ միջազգային բնույթի զինված հակամարտությունների միջև տարանջատումը, որը որոշ իմաստով հնացած է, պահպանվում է: Այդ տարանջատումը հակասում է ար-

¹⁵ Տես «Amended document containing the charges pursuant to Article 61(3)(a) of the Statute». The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui, Case No. ICC-01/04-01/07. ICC, 26 June 2008, Annex 1A:

¹⁶ Տես *ժ.-Մ. Հենկերս, Լ. Դուվալդ-Բեկ*, Նշ. աշխ., էջ 736–758; «Римский статут МСЧ», ст. 8(2)(a) и (b); *Մայքլ Բոթ*, Նշ. աշխ., էջ 387, 396:

¹⁷ Տես «Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal...», para 126:

դարադատության գաղափարին և... հավասարապես հակասում է տրամաբանությանն ու առողջ դատողականությանը»¹⁸:

«Պատերազմական հանցագործություն» և «լուրջ խախտում» հասկացությունների հարաբերակցության վերլուծությունում ենթադրություն էր արվել, թե պատերազմական հանցագործությունները կարող են կատարվել միայն ռազմական գործողությունների ժամանակ, իսկ լուրջ խախտումները կարող են կատարվել նաև դրանցից հետո¹⁹: Սակայն ըստ ՄԲԴ Հռոմի ստատուտի՝ ինչպես նյութաիրավական բնույթի լուրջ խախտումները, այնպես էլ պատերազմական հանցագործությունները կատարվում են միջազգային զինված հակամարտությունների ժամանակ, թեև այդ հասկացությանը վերագրված է լայն իմաստ, որը ներառում է բռնազավթումը²⁰:

Բոլոր լուրջ խախտումների ձևակերպումները սահմանափակվում են «հովանավորյալ անձանց» և «պաշտպանության ներքո գտնվող օբյեկտների» սահմանումներով, որոնք կան համապատասխան կոնվենցիաներում: 1-ին լրացուցիչ արձանագրությունը թեև ընդլայնել է այդ կարգախմբերի բովանդակությունը, բայց հովանավորյալ անձանց թվում չի ներառել մասնակից պետությունների քաղաքացիներին²¹:

Ժամանակակից սովորուբային միջազգային իրավունքում պատերազմական հանցագործությունների հնարավոր գոհերի ցանկն ավելի ընդարձակ է, քան լուրջ խախտումներին վերաբերող դրույթներում²²: Ուստի զինված հակամարտության գոհերի առնչությամբ միշտ կարելի է ներկայացնել մեղադրանք ոչ թե լուրջ խախտում, այլ պատերազմական հանցագործություն կատարելու մեջ:

Ժնևյան կոնվենցիաների համաձայն՝ լուրջ խախտում կարող է կատարել միայն այն անձը, որը պատկանում է զինված հակամարտության մյուս կողմին²³: Ուստի հանցագործի անձի պատկանելության տեսակետից պատերազմական հանցագործությունների և լուրջ խախտումների միջև տարբերություն չկա: Լուրջ խախտումների կատարումը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է ապացուցել, թե հանցագործին հայտնի էր, որ զոհը պատկանում է հակառակորդ կողմին, և որ տուժած անձը կամ օբյեկտը գտնվում էին 1949 թ.

¹⁸ Stu *E. Roucouas*. *Facteurs Priveset Droit International Public*. Leiden, Boston, 2003, P. 378:

¹⁹ Stu *Ghislaine Doucet*. *La qualification des infractions graves au droit international humanitaire. «Implementation of International Humanitarian Law»*. Dordrecht, 1989, P. 83:

²⁰ Stu *Knut Dörmann*. *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002, PP. 17–18, 128; *Horst Fischer*. *Grave breaches of the 1949 Geneva Conventions. «Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law: The Experience of International and National Courts»*. The Hague, 2000, PP. 81–83:

²¹ Stu «Дополнительный Протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооружённых конфликтов (Протокол I)», ст. 11(4) и 85(2) (https://www.icrc.org/rus/assets/files/2013/ap_i_rus.pdf):

²² Stu *ժ.-Մ. Հենկերս, Լ. Դոսվայդ-Բեկ, Նշ. աշխ., էջ 733, Guénaël Métraux*. *International Crimes and the Ad Hoc Tribunals*. Oxford, 2005, PP. 54–55:

²³ Stu *Michael Bothe, Karl J. Partsch and Waldemar A. Sofl*. *New Rules for the Victims of Armed Conflicts: Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949*. The Hague, 1982, P. 115:

Ժնկյան կոնվենցիաների պաշտպանության տակ: Բացի այդ, լուրջ խախտումները սահմանափակվում են միջազգային զինված հակամարտությունների շրջանակներով, մինչդեռ մեծ թվով պատերազմական հանցագործությունների վերաբերյալ դրույթները կիրառելի են նաև այլ տեսակի զինված հակամարտությունների դեպքում:

«Լուրջ խախտում» հասկացությունը (1949 թ. տարբերակով) «պատերազմական հանցագործություն» հասկացության համեմատությամբ ունի միայն մեկ բացահայտ առավելություն. այն ընդունում են աշխարհի բոլոր պետությունները, և իրավակիրառման պրակտիկայում դրա գործածությունը պարտադիր է: Սակայն ժամանակի ընթացքում այդ առավելությունը փոքրինչ համահարթվել է, քանի որ որոշ լուրջ խախտումների բովանդակությունը (1979 թ. տարբերակով) ծայրաստիճան հակասական է, մինչդեռ այսօր լայնորեն տարածված է մեծ թվով հակաիրավական արարքների որակումը որպես պատերազմական հանցագործությունների:

Բացի այդ, լուրջ խախտումների բովանդակությունը ոչ այնքան լիարժեք կերպով է ձևակերպված, որքան պատերազմական հանցագործություններինը, ինչի պատճառով ազգային քրեական օրենսդրության շրջանակներում դրանք ավելի դժվար է մանրամասնել:

Ինչ վերաբերում է լուրջ խախտման կատարման ժամանակին, ապա 1949 թ. ժնկյան կոնվենցիաները և 1977 թ. 1-ին լրացուցիչ արձանագրությունը դրանց նկատմամբ միմիայն կիրարկվում են զինված հակամարտության կամ բռնազավթման հենց սկզբից և մինչև (կախված համապատասխան նորմից) ռազմական գործողությունների ընդհանուր ավարտը, բռնազավթման ավարտը կամ հակառակորդի ձեռքում գտնվող հովանավորյալ անձանց վերջնական ազատագրումը, հայրենադարձությունը կամ տեղավորումը²⁴:

Պատերազմական հանցագործությունների դեպքում, նախկին ՀՄՔՏ Բողոքարկման գրասենյակի կարծիքով, միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերը կիրառվում են «զինված հակամարտության սկզբից և շարունակում են կիրառվել ռազմական գործողությունների դադարեցումից հետո՝ մինչև խաղաղության ընդհանուր կնքումը»²⁵:

Համաձայն ժամանակակից միջազգային իրավունքի՝ պատերազմական հանցագործությունները կարող են կատարվել ինչպես միջազգային, այնպես էլ ոչ միջազգային հակամարտությունների ժամանակ²⁶, իսկ լուրջ խախտումներին վերաբերող դրույթները կիրառելի են միայն միջազգային զինված հակամարտությունների դեպքում^{*}: Ռեալի միշտ հնարավորություն կա մե-

²⁴ Տես ժնկյան առաջին ու երկրորդ կոնվենցիաների 5-րդ հոդվածները և չորրորդ կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը, 1-ին լրացուցիչ արձանագրության 3-րդ ու 75(6)-րդ հոդվածները: Ժնկյան չորրորդ կոնվենցիայի 3-րդ ու 6-րդ հոդվածները չեն վերաբերում լուրջ խախտումների թեժմի կիրառելիությանը:

²⁵ «Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal...», para 70:

²⁶ Տես «Римский статут МУС», ст. 8(2); «Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal...», para 89:

^{*} Ոչ ժնկյան չորս կոնվենցիաները, ոչ 2-րդ լրացուցիչ արձանագրությունը չեն բովանդակում դրույթներ, որոնք վերաբերեին ոչ միջազգային բնույթի զինված հակամարտությունների ժամանակ կատարվող լուրջ խախտումներին:

դադրանք առաջադրելու ոչ թե լուրջ խախտման, այլ պատերազմական հանցագործության կատարման մեջ²⁷:

Թեև ներկայումս պատերազմական հանցագործությունների և միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի «լուրջ խախտումների» միջև եղած տարբերությունը միջազգային-իրավական ակտերում աստիճանաբար վերանում է, այդուհանդերձ որոշ տարբերություններ պահպանվում են, ինչը պայմանավորված է, առաջին հերթին, այն հանգամանքով, որ միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի «լուրջ խախտման» դեպքում մեղավոր անձանց քրեական հետապնդումը պարտադրաբար ապահովվում է ազգային օրենսդրության մակարդակով, մինչդեռ պատերազմական հանցագործություններ կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկումը կարող են քրեական արդարադատության ազգային մարմինների հետ մեկտեղ կատարել արդարադատության միջազգային մարմինները²⁸:

Այսպիսով՝ «պատերազմական հանցագործություն» և «լուրջ խախտում» հասկացությունները միջազգային իրավունքում կիրառվել են որպես առանձին և բովանդակությամբ չհամընկնող տերմիններ: Ընդամին «լուրջ խախտում» և «պատերազմական հանցագործություն» տերմինների միջև հիմնական տարբերությունն այն է, որ թեև երկու դեպքում էլ տեղի է ունենում միջազգային իրավունքի նորմի խախտում, սակայն լուրջ խախտումը առաջ է բերում քրեական հետևանքներ ըստ ազգային իրավունքի, իսկ պատերազմական հանցագործությունը՝ ըստ միջազգային իրավունքի:

²⁷ Stu *M. D. Эберг*. Поглощение серьезных нарушений нормами права, касающимися военных преступлений. «Международный журнал Красного Креста». Женева, 2009, № 873:

²⁸ Stu նույն տեղում:

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ПРАВО

СООТНОШЕНИЕ КОНЦЕПЦИЙ СЕРЬЕЗНОГО НАРУШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМ ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА И ВОЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

*Г. М. ГРИГОРЯН, полковник юстиции, кандидат юридических наук,
докторант кафедры криминалистики Военного Университета МО РФ*

РЕЗЮМЕ

Согласно Женевским конвенциям (1949 г.) и Дополнительному Протоколу I (1977 г.) существуют две разновидности нарушений норм договорного гуманитарного права, которые являются «серьезными нарушениями» норм международного права: в первом случае серьезные нарушения («grave») совершаются в контексте международного вооруженного конфликта и являются военными преступлениями с универсальной юрисдикцией, а во втором – серьезные нарушения («serious»)

наряду с вышеуказанными «серьезными нарушениями» включают в себя и другие грубые нарушения норм международного права.

В 8-ой статье Римского Статута МУС (1998 г.) военные преступления понимаются как «серьезные нарушения законов и обычаев в международных вооруженных конфликтах» и «серьезные нарушения законов и обычаев в вооруженных конфликтах немеждународного характера».

В современном обычном международном праве перечень потенциальных жертв военных преступлений шире, чем в договорных положениях о серьезных нарушениях. Поэтому в случаях, касающихся жертв вооруженного конфликта, всегда можно предъявить обвинение в совершении военного преступления, а не серьезного нарушения.

INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

THE CORRELATION OF THE CONCEPTS OF A SERIOUS VIOLATION OF INTERNATIONAL NORMS OF HUMANITARIAN LAW AND A WAR CRIME

H. M. GRIGORYAN, Colonel of Justice, PhD in Law, Doctoral Student in Criminalistics, Military University, Ministry of Defense, the Russian Federation

SUMMARY

According to the Geneva Conventions (1949) and the Additional Protocol I (1977), there are two kinds of violations of norms of the humanitarian law based on treaties, which are “serious violations” of international law: in the first case, grave violations are committed in the context of an international armed conflict and are war crimes with universal jurisdiction, and in the second – serious violations together with the above mentioned “grave violations” include other flagrant violations of international law.

In the Article 8 of the Rome Statute of the ICC (1998) war crimes are perceived as “serious violations of the laws and customs applicable in international armed conflicts” and “serious violations of the laws and customs of armed conflicts not of an international character”.

In contemporary customary international law the list of potential victims of war crimes is longer than that of in the treaty provisions on serious breaches. Therefore, in cases relating to the victims of an armed conflict, filing an accusation of a war crime, rather than of a serious breach is always possible.